

Vincze Viola
Nemzetközi Jogi Tanszék
Témavezető: Dr. Kajtár Gábor adjunktus

A békéhez való jog

Bevezető

Az ember morális lény, aki természeténél fogva támogatja az erkölcsi értékek megvalósulását. Ennek ellenére a konfliktusok és a háborúk egyidősnek tekinthetők az emberiséggel. Jóllehet már a történelem kezdeteitől megjelent az igény a békés egymás mellett élésre és a tartós, stabil békére, ennek megvalósulása a gazdasági és társadalmi fejlődés ellenére napjainkban is csak illúzió. Az államok valamennyi korban egyenlőtlenül és eltérően fejlődtek és ez a jelenség az egyik legfőbb oka az egyes államok közti ellentétek kiéleződésének, amely, mint potenciális veszélyforrás, a globális biztonságot is veszélyezteti. A globális biztonság megvalósításához azonban az emberiség egészének mozgósítása szükséges. Egy olyan kooperatív biztonsági rendszer létrehozatalát igényli, amely a béke fenntarthatósága, valamint az emberi jogok és szabadságjogok tiszteletben tartása közötti szoros kapcsolaton alapul.

A békéhez való jog emberközpontúsága vitathatatlan, hiszen az egyének (és az államok) fejlődéséhez olyan társadalmi berendezkedésre van szükség, amelyben nincsenek kiszolgáltatva háborús erőszaknak vagy az azzal való fenyegetésnek. A béke, a fejlődés és a demokrácia tehát olyan, egymásra kölcsönösen hatással lévő entitások, amelyek a nemzetközi közösségek stabilitásának alapját képezik. Általános értelemben véve az emberi jogok, alapjogok olyan jogok, amelyek valamennyi embert megilletnek emberi mivoltukból kifolyólag. Általánosan elfogadottá vált az alapjogok különböző generációiról beszélni (első, második és harmadik generációs jogokról), jóllehet e koncepció helytállósága (a jogok egymásutánisága és a sugalmazott prioritás) vitatható. Ugyanakkor említést érdemel, hogy a harmadik generációs jogok katalógusa napjainkban is fejlődik, bővül. Az emberi jogok első generációjához tartozó klasszikus szabadságjogok (például személyes szabadsághoz való jog, gyülekezési jog, egyesülési jog) alapvetően az állam be nem avatkozását feltételezik és az egyes személyek döntésén alapul, hogy azok gyakorlásával élnek-e.

A XX. század hajnalán azonban olyan további emberi jogok is megjelentek, amelyek az államokat nemcsak valamilyen cselekedettől való tartózkodásra, hanem kifejezetten pozitív cselekvésre, tevérsre ösztönzik. Ezen jogok (például munkához való jog, pihenéshez és rendszeres fizetett szabadsághoz való jog, szociális biztonságához való jog) képezik az emberi jogok második nemzedékét.

Végül, ma már az emberi jogok (nem hivatalos) katalógusában szerepelnek az úgynevezett globális, harmadik generációs jogok is (például az emberiség közös örökségéből való részesedéshez, az egészséges környezethez, természeti forrásokhoz vagy a fejlődéshez való jog, az adatvédelemhez, tájékoztatáshoz, békéhez való jog). A Philip Alston által javasolt kritériumrendszer alapján egy kialakulóban lévő új emberi jognak alapvetően fontos szociális értékeket kell tükröznie, megfelelően precíznek, relevánsnak és az ENSZ Alapokmányban foglalt kötelezettségek nyelvére lefordíthatónak kell lennie, emellett illeszkednie kell a nemzetközi emberi jogok rendszerébe, nemzetközi támogatást kell élveznie és kompatibilisnek kell lennie az általános állami gyakorlattal.¹

A harmadik generációs jogok

A harmadik generációs jogok igen heterogén csoportot alkotnak, ugyanakkor közös jellemzőjük, hogy olyan, általában az egész emberiséget érintő kérdéseket, sorskérdéseket fogalmazznak meg, amelyek érvényesülése érdekében – jogi kötőerővel rendelkező egyezmények hiányában – az államoknak fokozottan aktív cselekvés mellett kell elkötelezniük magukat.

Karel Vasak a harmadik generációs jogokat „szolidaritási jogokként” aposztrofálja,² utalva egyfajta közösségi elképzelésre, illetve arra, hogy annak megvalósítása valamennyi társadalmi szereplőtől erőfeszítéseket kíván. A szolidaritási jogok erőteljes individuális dimenzióval bírnak, tárgyuk az egyes személyek fizikai valójukban. A békéhez való jog esetében annak mozgatója, eredője a lelkiismereti kifogás („l’objection de conscience”), függetlenül annak okától.³ A harmadik generációs jogok katalógusa nem zárt, azok köre folyamatosan bővül, ami egyfajta dinamizmust fejez ki.⁴

¹ Alston 1984 615.

² Vasak 1977 29-32.

³ Vasak 1997 1663.

⁴ Alston is az emberi jogok dinamikus megközelítése mellett érvel. Alston 1984

A harmadik generációs jogok a globalizáció és a posztindusztriális problémák hatására válaszul jelentek meg, s mint ilyenek egyértelmű hozzáadott értéket visznek a nemzetközi jog rendszerébe. Ugyanakkor jelenleg nem létezik olyan kikényszeríthető nemzetközi egyezmény, amely biztosíthatná tényleges érvényesülésüket.

A harmadik generációs jogok nemcsak az általuk védett érték, illetve jogalkotásban való megjelenésük ideje szerint csoportosíthatóak, hanem a címzetti kör szerint is. Alanyai lehetnek egyes emberek, államok, illetve akár az egész emberiség is. Gyakorlásuk is történhet egyénileg vagy másokkal együtt. A legtöbb harmadik generációs jog nem alanyi alapjog (például békéhez való jog, egészséges környezethez vagy fejlődéshez való jog).

A békéhez való jog

A békéhez való jog, mint minden harmadik generációs jog, morális jogosultság, amely szükségessé tette a jogalkotók és jogalkalmazók szemléletváltását. Tomasevski szerint a békéhez való jog, mint emberi jog megjelenése az etikai elem és a szolidaritás nemzetközi politikában és nemzetközi jogban való ismételt térhódításának köszönhető.⁵

A békéhez való jog leszűkített értelmezésének középpontjában a negatív béke áll, amely az államok azon kötelességében merül ki, hogy egymással szemben ne lépjenek fel támadólag (erőszak tilalma). Ezt a szemléletet mostanra meghaladta a pozitív béke koncepciója, amely nemcsak az államok nem tevését feltételezi, hanem az emberi jogi szemlélet érvényesülését és az államok közötti együttműködést is. Épít a direkt és indirekt erőszakformák megszüntetésére, az esélyegyenlőségre, a pártatlan igazságszolgáltatásra és a jog uralmára is.⁶

Kardos Gábor szerint ugyanakkor egyfajta békés konfliktuskultúra csak a nemzetközi kapcsolatok alapvető átalakulása esetén jöhet létre.⁷ Jelenleg azonban a nemzetközi jog – jóllehet nem vitatja a békéhez való jog létjogosultságát – a hangsúlyt inkább a nemzetközi humanitárius jog szabályainak alkalmazására helyezi.

⁵ Tomasevski 1982 44.

⁶ A negatív és pozitív béke kapcsán lásd Hayden 2004 43. és Tomasevski 1982 45.

⁷ Kardos 1995 43.

A békéhez való jog alapvetően a belső, illetve határokon átívelő fegyveres konfliktustól való biztonság, a politikai elnyomástól, kizsákmányolástól, (állami) terrortól való mentesség mindenkit megillető jogosultságként való megfogalmazása. Ugyanakkor a békéhez való jog nem abszolút. A teljes pacifizmus olyan cél, amelynek megvalósítása lehetetlen, hiszen az igazságos háború fogalma hosszú idő óta létezik, és arról mesél, hogy mindig léteztek igazolható kivételek a fegyveres erőszak tilalma alól (például önvédelem).

Patrick Hayden egy modern, „kozmpolita” nézőpontból tekint az igazságos háború elméletére és azt a biztonsággal és a békéhez való joggal integrálja.⁸ Olyan kritériumokat rendel az igazságos háború fogalmához, amelyek maradéktalan megvalósulása esetén az adott fegyveres konfliktus igazságosnak, tehát igazolhatónak tekinthető (mind a *jus ad bellum*, mind pedig a *jus in bello* és a *jus post bellum* esetén). A *jus ad bellum* esetében például ilyen kritérium az igazolható ok, a megfelelő szándék (motiváció), a legitim hatóság jelenléte, a megvalósíthatóság vagy a fegyveres erők alkalmazása minden más (békés) eszköz kimerítését követően.⁹

A békéhez való jog meglehetősen komplex és absztrakt fogalom, amelynek pontos tartalma és kikényszeríthetősége is erősen kérdéses. Pontos tartalommal való megtöltéséhez, érvényesítéséhez a hangsúlyt a hadijogról a békéhez való jogra kell áthelyezni, ami mindenképpen szemléletváltást igényel. E nélkül a szemléletváltás nélkül egy olyan jogosultságról beszélünk, aminek a kikényszeríthetősége nem megvalósítható, márpedig a békéhez való jog nemcsak maga is harmadik generációs alapjog, hanem egyben a kerete és a feltétele is az emberi jogok, alapjogok gyakorlásának.

A békéhez való jog alapvetően egy globális nem alanyi jog. Egy olyan mindent átfogó jogként kell rá tekinteni, amely nemcsak a biztonság és a jólét egyes aspektusaival foglalkozik, hanem minden első és második generációs jog eredője. Jóllehet egy alapvetően kollektív jogról van szó, vitathatatlan, hogy a béke élvezetének van egy egyéni, individuális vetülete is.

⁸ „The nexus of human security, the right to peace, and just war theory offers a resolution to the traditional security dilemma by challenging the realist rationale for aggressive militarism, and by supporting the emergence of global security structures and processes guided by the humanitarian norms of just peace.” Hayden 2004 53.

⁹ Ibid p 47-48

Sulyok Gábor „gyűjtőkategóriaként” definiálja a békéhez való jogot, amely egyaránt tartalmaz individuális, kollektív és vegyesen individuális/kollektív jogként létező vagy leképezhető előírásokat.¹⁰ Ugyanakkor megerősíti, hogy a békéhez való jog „alanyát, kötelezettjét és tartalmát illetően sem az elméletben, sem a gyakorlatban nincs egyetértés.”¹¹

Az alapjogi jogosult lehet az egyén, az állampolgár, egy állam, illetve az államok egy csoportja is. Az alapjogi kötelezettek körének behatárolása már nehezebb feladat: ezek lehetnek kormányok és parlamentek, akárcsak egyes államok közössége. Kardos Gábor értelmezésében a békéhez való jog elsősorban a civil társadalom számára nyújthat legitimitást ahhoz, hogy a béke ügyét ne hagyja csupán a kormányokra.¹²

A békéhez való jog regionális és nemzetközi dokumentumokban való megjelenése a két világháború közötti évekre tehető. Nem feltétlenül jelenik meg ugyanakkor a szabályozásban, mint békéhez való jog *per se*, a XX. század második felében gyakori például a nemzetközi konfliktusok megoldására történő utalás; a jog körülírása, megfogalmazása gyakran közvetetten történik. Jóllehet a békéhez való jog az ENSZ szakosított intézményeinek több dokumentumában is megjelenik,¹³ az alábbiakban a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács azon dokumentumait tekintem át röviden, amelyek meghatározó szerepet játszottak a békéhez való jog kodifikálásában.

A békéhez való jog megjelenése az ENSZ Közgyűlés és a Biztonsági Tanács dokumentumaiban

1.) 1928 Kellogg-Briand paktum¹⁴

Az első világháborút követően Franciaország szövetségeseket keresett német szomszédjához fűződő viszonyának bizonytalansága miatt. 1927-ben Aristide Briand francia külügyminiszter egy békepaktumot (bilaterális megállapodást) terjesztett elő az Egyesült Államoknak abból a célból, hogy kizárja a háborút a két állam viszonyában.

¹⁰ Sulyok 2014 509.

¹¹ Ibid p 506

¹² Kardos 1995 39.

¹³ Például 1992 júniusában került sor Rio de Janeiróban az ENSZ környezet és fejlődés konferenciájára, amely a Riói Nyilatkozatban több alapelvet is megerősített, többek között a béke, fejlődés és környezetvédelem egymással összefüggő és oszthatatlan mivoltát (25. elv).

¹⁴ 1928. augusztus 27.

Annak érdekében, hogy a megállapodás egyébként egyértelmű célja, azaz a két ország közti konfliktus kieleződésének megakadályozása, mind a felek, mind a többi ország számára is elfogadhatóvá váljon, diplomáciai megfontolásból az Egyesült Államok úgy döntött, hogy valamennyi államot felhívja a paktumhoz való csatlakozásra. Az államok közötti békés és barátságos kapcsolatok előmozdítása érdekében a Kellogg-Briand paktumot aláíró államok elítélték a háborút, mint a nemzetközi viták feloldásának módját és az egymás közti nemzeti politika eszközt és vállalták, hogy a konfliktusokat és vitákat (azok eredetétől és természetétől függetlenül) kizárólag békés eszközökkel rendezik.¹⁵ Az 1930-as évek politikai porondján azonban sorozatos támadások érték a megállapodást. Nyilvánvalóvá vált, hogy – legfőképp a kikényszeríthetőség hiánya miatt – nem tud visszatartó erőként szolgálni. Legfőképp nem tudta megakadályozni a második világháborút és az azt követő konfliktusokat, ezért a stabil(abb) világrend megteremtése érdekében szükségessé vált egy speciális intézményrendszer felállítása.

2.) Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya

Az Egyesült Nemzetek Alapokmányát a nemzetközi szervezet létesítésére összehívott értekezlet fogadta el 1945-ben San Franciscóban.¹⁶ Az Alapokmányban megfogalmazott célok közt kiemelkedő jelentőségű a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, a béke megbontásának elnyomása, illetve a nemzetközi viszályok megoldása. Nemcsak egy negatív béke volt az egyezmény megfogalmazóinak szándéka, hanem az általános béke megerősítésére alkalmas eszközök foganatosítása is (1. cikk (2) bekezdés). A későbbi csatlakozásra vonatkozóan a részes államok fontosnak tartották annak hangsúlyozását is, hogy az ENSZ tagja lehet minden „békeszerető állam”, amely vállalja az Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítését.

Az Alapokmány VI. fejezete a viták békés rendezésére vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket: közvetlen tárgyalást, kivizsgálást, közvetítést, békéltetést irányoz elő. A Biztonsági Tanács (BT) minden helyzetet, amely nemzetek közti viszályt vonhat maga után, megvizsgálhat annak megállapítása végett, hogy „vajon a viszály elhúzódása, vagy a helyzet fennmaradása nem vezethet-e a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának veszélyeztetésére” (34. cikk).

¹⁵ 1-2. cikk

¹⁶ Az ENSZ Alapokmánya 1945. október 24-én lépett hatályba.

Az Alapokmány VII. fejezete tartalmazza a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében követendő eljárást – ezek bármelyike esetén a BT megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz arról, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása (helyreállítása) érdekében fogantatosítani.¹⁷ A Közgyűlés feladatkörébe¹⁸ tartozik a nemzetközi béke és biztonság fenntartására irányuló együttműködés elveinek vizsgálata (többek között a lefegyverzést és a fegyverkezés szabályozását irányító elvek), amelyekkel kapcsolatban a Közgyűlés ajánlásokat fogalmazhat meg a szervezet tagjai és/vagy a Biztonsági Tanács számára (11. cikk (2) bekezdés).¹⁹

Emellett persze a Közgyűlés felhívhatja a BT figyelmét olyan helyzetekre, amelyek a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetését eredményezhetik. Ezzel kapcsolatban főleg az utóbbi években számos kritika érte a szervezetet, tekintettel arra, hogy több esetben kudarcot vallott (például Ruanda vagy Szomália esetében). Ennek több oka van, így többek között az a korlát, hogy „az ENSZ is csak annyit tud teljesíteni, amennyit az e szervezeteket alkotó államok kormányai hajlandók megtenni.”²⁰ Az Alapokmány 13. cikke rendelkezik a Közgyűlés azon jogáról, hogy ajánlást tehet az alapvető emberi jogok és szabadságok megvalósulásának elősegítése érdekében.

Az Alapokmány rögzíti a kollektív biztonság fogalmát, melynek lényege, hogy amennyiben a békés eszközök nem járnak sikerrel, a Biztonsági Tanács által hozott határozatok alapján az Alapokmány VII. fejezetében biztosított intézkedéseket kell alkalmazni, hogy a béke veszélyeztetésével, megszegésével és a támadó cselekményekkel szemben fenntartható legyen a nemzetközi béke és biztonság. A BT felhatalmazással rendelkezik, hogy katonai akciót fogantatosítson a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása és fenntartása érdekében, amennyiben a békés eszközök sikertelennek bizonyulnak. A béketeremtő műveletek sikerének záloga azonban az, hogy az erőfeszítések célja a béke megszilárdítása, támogatása legyen.

¹⁷ Ez történhet fegyveres erők felhasználásával nem járó rendszabály, vagy ha ez elégtelennek bizonyul, akkor fegyveres erők felhasználásával járó művelet útján.

¹⁸ 10-17. cikk

¹⁹ „A Közgyűlés minden olyan kérdést, amely a nemzetközi béke és biztonság fenntartására vonatkozik, és amelyet az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja vagy a Biztonsági Tanács vagy a 35. cikk 2. pontja értelmében olyan Állam terjeszt eléje, amely az Egyesült Nemzeteknek nem tagja, megvitathat és az ilyen kérdések tekintetében a 12. cikkben foglalt eset kivételével ajánlásokat tehet az érdekelt Államnak vagy Államoknak, a Biztonsági Tanácsnak, vagy mind az érdekelt Államnak vagy Államoknak mind a Biztonsági Tanácsnak. Minden olyan kérdést, amelyben cselekvésre van szükség, a Közgyűlésnek a vita előtt, vagy azután a Biztonsági Tanács elé kell terjesztenie.”

²⁰ Erdős 1996 3.

3.) Nürnberg: béke elleni bűncselekmények

A második világháborút követően 1945 novembere és 1946 októbere között zajlottak a nürnbergi perek, amely során a szövetséges hatalmak bírái 22 náci főbűnös perében hoztak ítéletet. A vádirat tartalmazta az emberiség elleni bűncselekmények és a háborús bűncselekmények mellett a béke elleni bűncselekményeket is.²¹ A Közgyűlés 95. (I) számú határozata²² megerősítette a Nürnbergi Katonai Törvényszék alapokmánya és a törvényszék ítélete által elismert nemzetközi jogi alapelveket, majd a következő évben a Közgyűlés megbízta a Nemzetközi Jogi Bizottságot, hogy ezen elvek, valamint a béke és nemzetközi biztonság elleni bűncselekmények fogalmát is kidolgozzák.²³

4.) Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata²⁴

A nyilatkozat legfőbb célja, hogy deklarálja azon jogokat, amelyek valamennyi embert megilletnek, megakadályozva, hogy a második világháború borzalmai megismétlődjenek. A nyilatkozat bevezetője megállapítja, hogy a szabadság, igazság és béke alapja az emberiség minden egyes tagjának méltósága, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése. Az egyezmény 28. cikke rendelkezik valamennyi személy azon jogáról, hogy a társadalmi és a nemzetközi viszonyok tekintetében is olyan rendszer uralkodjon, amelyben biztosított mind a nyilatkozatban meghatározott jogok, mind pedig a szabadságjogok érvényesülése.

5.) „Egyesülve a békéért”

1950-ben, a Biztonsági Tanács „megbénulása” esetére fogalmazták meg az „Egyesülve a békéért” elnevezésű határozatot:²⁵ abban az esetben, ha a BT az állandó tagok egyetértése hiányában nem tudja a nemzetközi béke és biztonság fenntartását biztosítani (egy béke elleni esetleges fenyegetés, a béke megszegése vagy agressziós cselekmény esetén), a Közgyűlés ajánlást tehet kollektív intézkedés megtételére²⁶ a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, illetve visszaállítása érdekében.

²¹ támadó (agresszív) háború tervezése, előkészítése, megindítása és folytatása nemzetközi egyezmények és megállapodások megsértésével, valamint részvétel ezen cselekmények kitervelésében vagy összeesküvés ezen cselekmények megvalósítására (A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék létrehozásáról rendelkező Londoni Egyezmény (1945. augusztus 8.) 6. cikke határozta meg a béke elleni bűncselekmények fogalmát.)

²² General Assembly Resolution 95 (I) of 11 December 1946

²³ Resolution 177 (II) adopted by the General Assembly on 21 November 1947 (Draft Code of Offences against Peace and Security of Mankind)

²⁴ 1948. december 10.

²⁵ A/RES/5/377, 377 (V). Uniting for Peace, 3 November 1950

²⁶ szükség esetén akár fegyveres erők használatára is

6.) *A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmánya*²⁷ és *a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egységokmánya*²⁸

Az Egyezségokmányok közös bevezetője arról rendelkezik, hogy – az ENSZ Alapokmányban lefektetett elveknek megfelelően – az emberi közösség valamennyi tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak az elismerése képezi a szabadság, igazságosság és a világbéke alapját.

A békéhez való jog kapcsán a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezményokmányából a 4. cikk (1) bekezdés és a 20. cikk (1) bekezdés emelhető ki. Előbbi lehetővé teszi, hogy egy „nemzet létét fenyegető” szükségállapot esetén a tagállamok olyan intézkedéseket tegyenek, amelyek eltérnek az Egyezségokmányban vállalt kötelezettségektől (azonban az ilyen intézkedések nem állhatnak ellentétben egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeikkel), utóbbi pedig a háborús propaganda törvényben való megtiltására hív fel.

A Nemzetközi Bíróság nukleáris fegyverek legalitásáról szóló tanácsadó véleménye is megerősíti, hogy az Egyezségokmány célja az emberi jogok védelme béke idején.²⁹

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egységokmánya szerint a népek önrendelkezési joga lehetővé teszi számukra politikai rendszerük, illetve gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésük meghatározását. Több cikk is kapcsolódik közvetve vagy közvetlenül a béke fenntartásához, így az 1. cikk (1) és (2) bekezdése, amely alapján egy nép semmilyen körülmények között nem fosztható meg a létfenntartáshoz szükséges eszközeitől. A részes felek a dokumentumban elismerik továbbá a szabad elhatározáson alapuló nemzetközi együttműködés fontosságát a megfelelő életszínvonal biztosítása érdekében.³⁰ Az Egyezségokmány 13. cikk (1) bekezdése szerint az iskolai nevelésnek arra kell irányulnia, hogy minden személyt képessé tegyen egy hasznos társadalmi szerep betöltésére, valamint „támogassa az Egyesült Nemzeteknek a béke fenntartása érdekében kifejtett tevékenységét.”

²⁷ 1966. december 16.

²⁸ 1966. december 16.

²⁹ “It was suggested that the Covenant was directed to the protection of human rights in peacetime, but that questions relating to unlawful loss of life in hostilities were governed by the law applicable in armed conflict.” Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996, The Hague, p 17

³⁰ 11. cikk (1) bekezdés

ENSZ határozatok

Már az 1970-es évektől megjelent a békéhez való jog az ENSZ Közgyűlés és a Biztonsági Tanács egyes határozataiban. Az ENSZ Közgyűlés 33/73. számú határozatának³¹ célja, hogy megerősítse az egyének, államok és az emberiség alapvető jogát ahhoz, hogy békében éljen. A békéhez való jog tiszteletben tartása az egész emberiség közös érdekének tekinthető, amely egyben elengedhetetlen feltétele a nemzetek fejlődésének. A békéhez való joggal kapcsolatosan 1984-ben is született egy átfogó ENSZ határozat,³² melyben újra megerősítették, hogy az Egyesült Nemzetek elsődleges célkitűzései közt kell, hogy szerepeljen a nemzetközi béke és biztonság fenntartása. Minden embernek akarnia és törekednie kell a háborúk kiirtására az emberiség életéből és egy világméretű nukleáris katasztrófa megelőzésére. A háború nélküli élet elsődleges nemzetközi feltétele az anyagi jólétnek, a fejlődésnek, az államok haladásának és az alapvető emberi szabadságok, valamint jogok megvalósításának.

A tartós béke intézményei jelentik az emberi civilizáció és az emberiség fennmaradásának elsődleges feltételeit. Fel kell ismerni, hogy a békés állapot fenntartása valamennyi államnak kötelessége. Vitára ad okot ugyanakkor, hogy a határozat a népek (*peoples*) kifejezést használja, azonban ennek jelentése nem egyértelmű, így nehezen megfogható a határozat címzettje: értelmezéstől függően az jelenthet etnikumokat, nemzeteket, országokat is.

Az 1978-as és 1984-es, fent említett határozatok mellett az ENSZ Biztonsági Tanácsának számos határozata járul(t) hozzá a nemzetközi béke megteremtéséhez, illetve megőrzéséhez – a határozatok a közeli fegyveres konfliktusok és a béke számos aspektusát érintik.³³ A jugoszláv válsággal kapcsolatban is több határozat látott napvilágot, így például az 1199. (1998) számú, melyben a BT követeli, hogy minden csoport és egyén hagyjon fel a harci tevékenységgel és tartsa fenn Koszovó tartományban a tűzszünetet annak érdekében, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság hatóságai és a koszovói albán vezetés közti párbeszédet elősegítse.

³¹Declaration on the Preparation of Societies for Life in Peace, Resolution 33/73 of 15 December 1978

³² Declaration on the Right of Peoples to Peace, Resolution 39/11 of 12 November 1984

³³ Az 598. (1987) számú határozata az Irak és Irán közti tűzszünet megkötésére szólít fel, a katonai akcióknak kíván véget vetni. A 660. (1990), illetve a 686. (1991) számú határozatokban ehhez hasonlóan elítéli Kuvait Irak általi megszállását és követeli, hogy Irak visszavonja erőit. A 688. (1991) számú határozat elítéli az iraki lakosság elnyomását, melynek következményei a térség békéjét és biztonságát fenyegeti és követeli, hogy Irak járuljon hozzá a nemzetközi béke és biztonság fenyegetettségének megszüntetéséhez, vessen véget az elnyomásnak.

A 2000-es években a Közgyűlés több határozatban is ünnepélyesen kijelentette, hogy a népeknek megszentelt joguk van a békéhez, amelynek megőrzése és elősegítése valamennyi állam alapvető kötelezettsége.³⁴

2012-ben az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága határozatban³⁵ döntött egy kormányközi munkacsoport létrehozataláról azzal a céllal, hogy az lefolytassa egy ENSZ által tervezett, békéhez való jogról szóló nyilatkozattal kapcsolatos tárgyalásokat. A munkacsoport harmadik ülésére 2015 áprilisában került sor annak érdekében, hogy a nyilatkozatot véglegesítsék. A nyilatkozat tervezet fő üzenete, hogy (az ENSZ alapelveivel és céljaival összhangban) mindenkinek joga van a békéhez és biztonsághoz, valamint az emberi jogokhoz és a fejlődéshez. Az államoknak tiszteletben kell tartani és elősegíteni az egyenlőséget és megkülönböztetés mentességet, az igazságot, a jogállamiságot és a félelemtől mentes szabadságot, mint a társadalmakon belüli és azok közötti béke építésének eszközeit.

A munkacsoport 2014. júliusi üléséről készített jelentés³⁶ azonban arról tanúskodik, hogy alapvető véleménykülönbség van a tagországok között abban, hogy a békéhez való jog, mint kollektív jog valóban létezik-e a nemzetközi jogban. A tagállamok egy része elismeri a békéhez való jog létezését és azt a gazdasági és szociális fejlődés, valamint az emberi jogok gyakorlása alapvető feltételének tekinti, míg más országok egyet nem értésüket fejezték ki és megkérdőjelezték a nyilatkozat szükségességét.

Emberi jogok versus humanitárius jog

Napjainkban az élet minden terén felgyorsult fejlődésnek vagyunk tanúi. Az ennek ellenére jelenleg is dúló nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusok száma ugyanakkor felveti a kérdést: hogyan értelmezhető a békéhez való jog, mint alapjog a humanitárius jog, a hadijog kontextusában?

Az emberi jogokat annak felismerése hívta életre, hogy az egyes személyeket emberi mivoltukból fakadóan univerzális védelemmel szükséges felruházni.

³⁴ A/RES/57/216 (2003. február 27.), A/RES/60/163 (2006. március 2.), A/RES/63/198 (2009. március 18.)

³⁵ Promotion of the Right to Peace, A/HRC/RES/20/15 (2012. július 17.)

³⁶ Report of the open-ended intergovernmental working group on a draft United Nations declaration on the right to peace, UN Doc. A/HRC/C/27/63, 8 August 2014, para 21-22.

Legitimációjuk morális igazolhatóságukból fakad. Legfőbb céljuk a szuverén államok hatalmi helyzetéből eredő igazságtalanságok enyhítése, illetve a hatalomgyakorlással kapcsolatos veszélyek elleni (érdek)védelem. Az emberi jogok oszthatatlan, összefüggő rendszert alkotnak, amelyben az egyes jogok érvényesülése a többi érvényesülésének mikéntjétől függ.³⁷ A Vasak által életre hívott harmadik generációs jogok fogalma azonban nem értelmezhető úgy, hogy az első és második generációs jogok a harmadik generációs jogok előfeltételei. Mindez igaz a harmadik generációs jogok rendszerén belül is: valamennyi jog megvalósulása szükséges a teljes körű védelemhez, de egyik jogra sem lehet előfeltételként tekinteni egy másik jog érvényesüléséhez.

A béke megvalósulása alapvető feltételét jelenti a stabilitásnak és prosperitásnak.³⁸ A demokrácia, a jogállamiság érvényesülése megköveteli az emberi jogok tiszteletben tartását, így a béke fenntartása is prioritást élvez. Az állandó béke megvalósításának azonban az egyes szereplők (nemzetközi intézmények, államközi szervezetek, államok, nem kormányzati szervek, gazdasági szereplők és természetes személyek) közötti gyakori érdekellentét gátat szab.³⁹ A békés állapot fenntartása valamennyi szereplő részéről erőfeszítést kíván, leginkább az egyes államok (kormányok) önkorlátozását.

A fegyveres konfliktusok az idők kezdetétől a törzsek, majd nemzetek, illetve államok közötti vitarendezés általánosan elfogadott módja volt, amelynek létjogosultságát egészen a XX. századig alapvetően nem kérdőjelezték meg. E tekintetben vízválasztónak tekinthető az I. és II. világháború, amelyek hatalmas emberáldozatot és veszteséget követeltek valamennyi résztvevő államtól. A Londoni Karta meghatározta azokat a bűncselekményeket, amelyekre vonatkozóan a Nürnbergi Törvényszék joghatósággal rendelkezett, és ezen bűncselekmények között legelőször is a béke elleni bűncselekményeket nevesítik.⁴⁰

Jóllehet jelenléte a jogi és társadalmi diskurzusban mára általánossá vált, a békéhez való jog, mint harmadik generációs jog pontos tartalma és kikényszeríthetősége erősen vitatható.

³⁷ Macklem 2014 18.

³⁸ „The realization of self-determination, development, a healthy environment, and peace is necessary for all individuals and peoples to live lives of dignity and fulfillment, personally and in community with others. ... Struggles for third generation rights have the capacity to achieve for all of humanity the ends of classic rights discourse: justice; empowerment; equality; and dignity.” Woods 2014 202.

³⁹ Sulyok 2014 506.

⁴⁰ Londoni Karta (1945. augusztus 8.) 6. cikk (a) bekezdés

Az általa képviselt erkölcsi értékhez nem fér kétség, azonban jogi normaként való elismeréséhez mind a konkrét meghatározás (a szabályozás pontos tárgya), mind pedig betartása és betarthatósága hiányzik.

A humanitárius jog alapvető funkciója a felek közti ellenségeskedés mikéntjének szabályozása és a fegyveres konfliktusok áldozatainak védelme. A fegyveres konfliktus, mint kollektív erőszak monopóliumával az államok rendelkeznek. Mind a fegyveres erőszak, mind pedig a béke fogalma szorosan kötődik az igazság és igazságosság fogalmához. A béke megvalósításában, illetve egy adott fegyveres konfliktusok megszűnésével a hangsúly gyakran tolódik a megbékélés, az igazsághoz való jog hangoztatása irányába (például háborús bűncselekmények feltárása).

Kétféle igazságosság-fogalom létezik:⁴¹ beszélhetünk jogi értelemben vett igazságról (mint bíróság által, a jogszabályok és a tényállás mérlegelése alapján megállapított igazságról), illetve beszélhetünk az igazságosságról ontológiai értelemben (mint egy társadalmon és egyéneken felül álló abszolút igazságról). Az igazságosság azonban kétélű kard: egyfelől szuverén hatalmak használhatják és használják is az általuk gyakorolt erőszak racionalizálására és igazolására, ugyanakkor az állandó béke is csak akkor érhető el, ha az adott cselekvések (egy állam konkrét eljárása) megfelelnek a jogi és társadalmi szabályoknak, valamint erkölcsi értékeknek (például méltányosság, tisztesség, esélyegyenlőség).

A harmadik generációs jogok megvalósulásához és kikényszeríthetőségéhez előbb azok konkrét jogi normaként történő megjelenése szükséges, amely az államok konszenzusán és ilyen irányú gyakorlatán alapul. A béke megvalósulása ugyanakkor nem egyenlő a fegyveres konfliktusok hiányával.⁴² Természetesen ez is egy fogalmi eleme, de a béke ennél tágabb fogalom, amely tágra értelmezve magában foglalhatja *inter alia* a személyes biztonsághoz, háborítatlansághoz való jogot, a félelemtől mentes szabadságot, az emberi jogok tiszteletben tartását és védelmét, a fegyverkezés tilalmát, az igazság megismeréséhez való jogot, az esélyegyenlőség biztosítását vagy a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. A békéhez való jog fogalmi elemeinek köre vitatható és a szakirodalom máig adós egy egységes definícióval.

⁴¹ Sarigiannidis 2014

⁴² Sulyok 2014 507.

Egy államok közötti vita fegyveres konfliktussá fajulásának sok oka lehet: területi függetlenség elnyerése, egy adott terület elfoglalása, nemzeti önmeghatározás, vallási ellentétek, stb. Az államoknak ugyanakkor permanens törekvése, hogy a kollektív fegyveres erőszak monopóliumát megtartsák, ezért a békéhez való jog normaként való elismerése és védelme jelentős önkorlátozással járna. A békéhez való jog egyéni és kollektív jogként való biztosítása az állam részéről kötelezettségként jelenne meg; a nem tevés, illetve fegyveres erőszaktól való tartózkodás mellett magában foglalná a hatékony megelőzést és adott esetben a fegyveres harcok beszüntetésére irányuló cselekvést is. Jóllehet az országok döntő többsége esetében a globális biztonság társadalmi igénye visszaköszön a kormányzati retorikában, nem ritka, hogy egy esetleges katonai támadás veszélyére hivatkozással rendkívüli jogokat biztosítsanak a végrehajtó hatalom számára.⁴³

Napjainkban a katonai szuperhatalmak dominanciájának vagyunk tanúi nemzetközi szinten és jóllehet az ENSZ Alapokmánya lefekteti, hogy az ENSZ célja a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, valamint az elhúzódó viszályok esetében békés megoldások keresését írja elő, napjaink fegyveres konfliktusainak száma⁴⁴ és természete mégis azt mutatja, hogy a békés vitarendezés és bíróság előtti döntéshozatal helyett továbbra is a konfliktusok fegyveres erőszak által történő megoldása dominál. A XX. század vége óta növekvő trend⁴⁵ figyelhető meg a fegyveres erők humanitárius és más nem támadó célzattal történő felhasználásában: a békéhez való jog úgy is megjelenik, mint a fegyveres konfliktus igazolására szolgáló hivatkozás (béke és fejlődés elősegítése, demokrácia megalapozása).⁴⁶

A nemzetközi emberi jogok fegyveres konfliktus idején történő alkalmazása azonban egy fontos értelmezési kérdést vet fel: az emberi jogok és a humanitárius jog egymást kizáró vagy kiegészítő jogi normák, és amennyiben kiegészítő normákról beszélünk, mennyire kompatibilisek?

⁴³ „... [a biztonságiasítás] ... a modern politikában – különösen 2001. szeptember 11. után – a hatalomgyakorlás egyik bevett eszközévé vált a nyugati világban is. Azért válhatott bevett eszközzé, mert a társadalmak az ún. biztonsági helyzetekben (vagyis akkor, amikor valamit fenyegetésként értelmeznek és élnek meg) ... mindig a végrehajtó hatalom, vagyis a kormányok felé fordulnak, tőlük várják a megoldást, s ehhez általában megadják a bizalmat is.” Tóth 2016 l.

⁴⁴ közel 30 magas és közepes intenzitású fegyveres konfliktus az Armed Conflict Database szerint <https://acd.iiss.org/en> (2016.05.22.)

⁴⁵ Chesterman 2005

⁴⁶ „... the instruments of war do have a role to play in preserving the peace” Obama 2009

Általánosan elfogadott, hogy az emberi jogok *lex generalis*ként funkcionálnak, míg fegyveres konfliktus esetén a humanitárius jogi elvek és előírások *lex specialis*ként alkalmazandók. Ez a *lex generalis* – *lex specialis* felosztás ugyanakkor fogalmilag kizárja egymás mellett történő alkalmazásukat. A jogrendek hadviseléshez való viszonyulása a probléma eredője: míg az emberi jogok rendszerében a konfliktus a békéhez való jog megsértéseként jelenik meg, addig a humanitárius jog nem vitatja annak legalitását (az a *jus ad bellum*, nem pedig a *jus in bello* alá tartozik).⁴⁷

Következtetések

Az emberiség fennmaradása, biztonságunk, egészségünk, illetve jólétünk tekinthető a harmadik jogok által védett (védendő) értékeknek. Szabályozásuk a globális problémák megoldásának alapját jelenthetik. Ugyanakkor tény, hogy a harmadik generációs jogok jogosultjai, kötelezettjei, valamint pontos tartalma nehezen definiálható.

Bár a kifejezett célok (például béke, biztonság, fejlődés) magától értetődőnek tűnnek, jog által történő szabályozásuk, illetve érvényesítésük és érvényesülésük mindenképp szükséges ahhoz, hogy a fejlődés jelenlegi szintjét fenntartsuk. Az emberi jogok exponenciális fejlődése azonban relatíve rövid idő alatt ment végbe a XX. század második felében és a kormányzati politikák nem minden esetben tudtak velük lépést tartani, ugyanakkor, mint az emberi jogok garanciáinak biztosítóinak kiemelt szerep jut a végrehajtásban (az emberi jogok biztosítása nem nélkülözheti sem a politikai, sem a kormány döntésén keresztül a pénzügyi támogatást).

A békéhez való jog gyakorlásának biztosítása megköveteli, hogy az államok, kormányok politikái a háborús fenyegetés kiküszöbölésére irányuljanak - a biztonság államérdek. Ugyanakkor a biztonság és az emberi jogok egymástól el nem választható fogalmak.

Valamennyi államnak és nemzetközi szervezetnek minden tőle telhetőt meg kell tennie a békéhez való jog megvalósításának támogatására és a megfelelő intézkedések elfogadására mind nemzeti, mind nemzetközi szinten.

⁴⁷ „Human law ... has suggestions within it, albeit hesitant and underdeveloped, that aggressive war is itself a violation. Put otherwise, there is a human right to peace. Thus, the inquiry into whether killing in wartime amounts to arbitrary deprivation of life involves an assessment of whether the perpetrator of the violation was indeed acting unlawfully, that is, whether the use of force was compatible with the *jus ad bellum*.” Schabas 2007 593.

A béke, a fejlődés és a demokrácia egy interaktív hármas részei. Az állampolgárok védelme a közösségek legfontosabb feladatainak egyike, megszilárdítása a demokratikus együttélés egyik alapköve.

A nemzetközi jog színterén az emberi jogok és a nemzetek biztonsága, mint versenyző értékek vannak jelen. Tény, hogy a potenciális agresszió ellen védekezve az államok általában (az elrettentés politikáját alkalmazva) a haderő, a fegyverzet növelésére, fejlesztésére törekednek. A biztonság érdekében vívott háborúk – mint minden fegyveres konfliktus – azonban az alapvető emberi jogok sérelmével járnak.

A fegyveres konfliktusok paradoxonja, hogy az emberi jogok megsértésére azért kerül sor, hogy az emberi jogok (köztük a békéhez való jog) érvényesülhessenek, hiszen az igazságos, erkölcsileg igazolható háborúról többek között csak akkor beszélhetünk, ha a konfliktus negatív hatásai, következményei enyhébbek, mint ha nem kerülne sor katonai fellépésre. Az új évezred hajnalán célul kell tűznünk magunk elé, hogy a békéhez való jog érvényesülésének legalább a lehetőségét megteremtsük, ennek pedig feltétele a békéhez való jog konkrét (kikényszeríthető) mivoltának erősítése, alátámasztása (ellentétben annak pusztán elvont fogalomként, általános célként való kezelésével).

Felhasznált irodalom:

ALSTON, Philip: Conjuring Up New Human Rights: A Proposal for Quality Control, *The American Journal of International Law*, Vol. 78, No. 3, 1984. július, pp 607-621

CHESTERMAN, Simon, Just War or Just Peace After September 11: Axes of Evil and Wars Against Terror in Iraq and Beyond. *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 37, 2005. pp 281-301

ERDŐS, André: Az ENSZ a 21. század küszöbén, *Külpolitika* 1996. 2. szám, pp 3-9

HAMILTON, Hudson: Mōri v. Japan: The Nagoya High Court Recognizes the Right to Live in Peace (2010. június 1.). *Pacific Rim Law & Policy Journal*, Vol. 19, No. 3, 2010. pp 549-563

HANNAN, Mohammad Abdul: Third Generation Human Rights and the Good Governance (2010. november 29.). *OIDA International Journal of Sustainable Development*, Vol. 2, No. 5, 2010. pp 41-50

HAYDEN, Patrick: Constraining War: Human Security and the Human Right to Peace, *Human Rights Review*, October-December 2004, pp 35-55

KARDOS, Gábor: *Emberi jogok egy új korszak határán*, T-Twins Kiadó, 1995.

MACKLEM, Patrick: Human Rights in International Law: Three Generations or One? (2014. október 28.), pp 1-46 <http://ssrn.com/abstract=2573153> (2016.05.03.)

OBAMA, Barack H.: Nobel Lecture, Oslo, 2009. december 10. https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2009/obama-lecture_en.html (2016.05.20.)

RIPSTEIN, Arthur: Just War, Regular War, and Perpetual Peace (February 1, 2015) *Kant-Studien*, Vol. 1, 2016, Forthcoming, pp 1-16 <http://ssrn.com/abstract=2600518> (2016.05.20.)

SARIGIANNIDIS, Miltiadis: On a Right and a Duty to the Truth and Its Relevance to International Peace and Justice (2014. október 11.). International Organizations and the Protection of Human Rights: Essays in Honor of Professor Paroula Naskou-Perraki (szerk.: Thomas Skouteris és Michael Vagias), Themis Publications 2014, pp 31-46 <http://ssrn.com/abstract=2508685> (2016.05.20.)

SCHABAS, William A.: Lex Specialis? Belt and Suspenders? The Parallel Operation of Human Rights Law and the Law of Armed Conflict, and the Conundrum of Jus Ad Bellum in Isr. L. Rev. Vol. 40 No. 2, 2007, pp 592-613

SHARP, Dustin N.: Re-Appraising the Significance of 'Third-Generation' Rights in a Globalized World (2015. július 23.), pp 1-20 <http://ssrn.com/abstract=2635236> (2016.05.02.)

SULYOK, Gábor: A békéhez való jogról, Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben, Wolters Kluwer Complex Kiadó, Budapest 2014, pp 501-514

TÁLAS, Péter: A terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára in Stratégiai Védelmi Kutatóközpont NÉZŐPONTOK 2016/1. 2016. április 13. pp 1-7

TOMASEVSKI, Katarinai: The Right to Peace, Current Research on Peace and Violence, Vol. 5, No. 1, 1982 pp 42-69

VASAK, Karel: A 30-year struggle: the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights, The UNESCO Courier, 1977. november, pp 29-32

VASAK, Karel: Revisiter la troisième génération des droits de l'homme avant leur codification, Héctor Gros Espiell amicorum liber, 1997, Vol. 2, pp 1649-1679

WOODS, Jeanne M.: Theorizing Peace as a Human Right (2014. április 1.) 7 Hum. Rts. & Int'l Legal Discourse 178 (2013); Loyola University New Orleans College of Law Legal Studies Research Paper 2014-02. pp 177-236

The Right to Peace

Summary

Third generation rights have emerged as a result of globalization and post-industrial problems and the catalogue of these rights is still expanding. The Right to Peace is a complex and abstract concept, whose precise content and enforceability is questionable. In order to fill it with content and being able to enforce it, the emphasis shall be shifted from Humanitarian Law to Human Rights Law. The Right to Peace shall be regarded as a comprehensive right which deals not only with certain aspects of security and well-being, but one that functions as a basis for first and second generation rights. We shall aim at ensuring the possibility of its effectiveness, and this requires the underpinning and strengthening of its specific (enforceable) nature (as opposed to treating it as an abstract concept or general aim).